

COĞRAFYANIN BİLİMSEL KİMLİĞİNE POSTYAPISALCI BİR YAKLAŞIM

A Poststructuralist Approach to Geography's Scientific Identity

Münür BİLGİLİ¹

Özet

Bir disiplinin bilimsel kimliğini sorgulaması istendik bir tavrıdır. Bir birey nasıl kendi geçmişini sürekli gözden geçiriyorsa disiplinler de aynı yoldan geçiyorlar. Bu sorgulamaları yaparken bireyden farklı olarak disiplinin gerçekliğe ne kadar yaklaşıldığı ve yansıtıldığı, sorunların çözümüne ne oranda çare olduğu ve bulunduğu, çizdiği bilimsel yola ne kadar uyduğudur.

Coğrafya her bilim dalı gibi perspektiftir. Farklı bir bakış açısı sunar. Bu bakış açıları, modus operandi (izlenen yol) ve yaklaşımlarla işlerlik kazanır. Bu çalışmada coğrafyaya postyapısalcı bir bakış açısından bakılmaya çalışılmıştır. Postyapısalcı bakış açısı genel olarak kesin sınırlara karşıdır. Sosyal gerçekliğin tek olduğu ve değişmeyeceği konularına şüpheyle yaklaşır. İdeolojik, ekonomik, sosyal alandaki her soruna çare olduğunu söyleyen yaklaşımlara karşı mesafelidir. Gerçeklik ile dil arasında önemli bir ilişki olduğunu vurgulamaktadır. Coğrafyanın geçmişinde uzun süre hakim olan katı ve değişmez yaklaşımlar dikkate alındığında postyapısalcı yaklaşımın coğrafyaya yeni perspektifler getirdiği ve getireceği açıktır.

Anahtar Kelimeler: Postyapısalcılık, yaklaşım, coğrafya, bilimsel kimlik

Abstract

A discipline questioning its own scientific identity is a wished attitude. As an individual often reviews his/her own past, disciplines trace the same path. Unlike the individual, the discipline questions how to approximate and reflect the reality, in what proportion finds and solves the problems, how to keep up with the scientific line drawn beforehand.

Geography, like every scientific discipline, is a perspective offering viewpoints. These viewpoints become functional with the modus operandi and approaches. In this study geography was covered from the point of poststructuralist view. Poststructuralism generally stands against strict divisions and does not see the social reality as single and unchangeable. The approaches offering solutions to every ideological, economic and social issue are not taken for granted. It emphasizes the important relation between the reality and language. Considering the strict and unchangeable approaches in geography's past it is clear that poststructuralism has offered and will offer new perspectives into geography.

Keywords: Poststructuralism, approach, geography, scientific identity

¹ Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Coğrafya Eğitimi ABD., munur.bilgili@marmara.edu.tr

GİRİŞ

Bu çalışmada coğrafyanın bilimsel kimliği postyapısalcı bir bakış açısı ile ele alınmaktadır. Postyapısalcılık kısaca kesin, değişmez, katı ve stabil anlamlara karşı mesafelidir (Parkes, 2012:1-2). Bunun temel nedeni olgulara verilen anlamların tekli olmadığı, zamana ve mekâna göre değişebileceği, katı bir şekilde yüklenen anlamların gerçekliği tam olarak yansıtmadığı düşüncelerinden ileri gelmektedir. Postyapısalcı düşünce, bir metin ya da kitabın yazarını/yazarlarını tek otorite olarak görmez. Yani benim bu makaleyi yazıyor olmam, bu yazdıklarına tek anlam yükleyen ben olduğum anlamına gelmemektedir. Bu makaleye zaman, mekân, değişen şartlar, kişi, dönem ve tarihe göre yeni anlamlar yüklenebilir veya yüklenmiş anlamlar zamanla silinebilir. Roland Barthes'ın ünlü ifadesiyle "yazar ölmüştür" (Belsey, 2002:18-19), yani anlamın tek kaynağı o değildir. Bu nedenle çalışmanın birçok yerinde kendimi daha iyi ifade edebilmek için konuyu biraz daha detaylandırmaya çalıştım. Bu detay okuyucunun anlayamayacak olmasından değil; kendimi anlatamama kaygısından ileri gelmektedir.

Yaygın kabulün aksine bilim tarafsız değildir. Hiçbir zaman tarafsız olmadı. Yalnızca daha az ya da daha fazla taraf oldu. Bilim güç ilişkileri, çıkar çatışmaları, kişisel ve kurumsal çekişmeler, ideolojik eğilimler, propaganda, hırs, siyaset, inanç ve kültürden bağlarını koparamadı. Bu bağların kopmasını beklemek de çok akılcı bir yaklaşım değil. Çünkü sosyal bir varlık olan insanın özelde bilim insanının tamamen duygularından arınarak steril bir odaya girip sadece orada bilim yapmasını beklemek de gerçekçi görünmüyor. Bu yine de bilimin en önemli özelliklerinden biri olan tarafsız olma ilkesini terk ettiği anlamına gelmiyor. Söylemek istediğimiz bilimin tarafsızlık iddiasında bulunamayacağı değil böyle mutlak bir tarafsızlığın olmadığıdır. Buna karşın bilim insanından olabildiğince objektif olmaya çalışacağı, farklı noktalardan olgulara yaklaşacağı, mümkün olduğunca duygularını araştırmalarına karıştırmamaya çalışacağını beklemek makul görünüyor. Bu noktadan hareketle doğal olarak coğrafya da tarafsız değildir. Coğrafyanın tarihsel gelişiminde taraflı olması sorun değil. Sorun coğrafyanın gücünün, iktidarın, tahakküm edenin yanında taraf olmasıdır. Bu bağlamda şu soru akla gelebilir; Peki bilim ve daha özelde coğrafya taraf olduktan sonra ezilen ya da ezenin tarafında olmuş olması önemli midir? Evet önemlidir. Çünkü sosyal bilimler çoğu zaman açık bazen örtük şekilde ezilenin tarafındadır. Coğrafya literatürü bu çalışmalarla yüklüdür. Örneğin, Neil Smith'in "Eşitsiz Gelişme" (Uneven Development) (Smith, 1990), Gillian Rose'un "Feminizm ve Coğrafya" (Feminism and Geography) (Rose, 1993), David Harvey'in "Sosyal Adalet ve Şehir" (Social Justice and the City) (Harvey, 1973) adlı eserleri ezilen kesimlerin bakış açısına odaklı çalışmalardan sadece birkaçıdır.

AMAÇ VE YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı coğrafyanın bilimsel kimliğini postyapısalcı bir açıdan ele almaktır. Postyapısalcılık önemli oranda eleştirel teoriden beslenmiştir. Bu nedenle çalışmanın yöntemi olarak eleştirel teori kullanılmıştır. Çalışmada coğrafyanın bilimsel kimliğine genel bir çerçeve ve açıdan bakılmaya çalışılmıştır. Bu nedenle çalışma coğrafyadaki her konuyu ve özelliği derinlemesine ele aldığı iddiasında değildir.

Çalışmanın yöntem ve bakış açısı genel olarak eleştirel teori temellidir. Eleştirel teori her şeyi eleştirmek şeklinde anlaşılmalıdır. Bu teori disiplinler arası bir yaklaşımdır. Bronnner'a göre eleştirel teori düşünce yeni problemlere ve değişen tarihi şartlardan ortaya çıkan özgürleşme yolunda yeni olasılıklara yanıt vermelidir. Bu yaklaşımda mutlak doğrulara ve doğruluk iddialarına derin bir şüphe vardır. Eleştirel teori olayların sadece nasıl olduğu ile değil aynı zamanda nasıl olması gerektiği ile de ilgilenir (Bronner, 2011). Frankfurt Okulu temelli olan ve orijinal anlamından önemli farklılıklar gösteren bu yaklaşım günümüzde beşeri ve sosyal bilimlerde yaygın olarak kullanılmaktadır (Buchanan, 2010).

BİLİMİN DOĞASI VE COĞRAFYA

Her bilim kendi tarihini üretir ve bu tarih tek değildir. Yani bir disiplinin bilimsel tarihini çok farklı şekillerde yazabiliriz. Farklı açılardan ve farklı kişilerin kalemlerinden farklı bir tarih ortaya çıkabilir (Livingstone, 1992). Peki, neden belirli bir disiplinde belirli bir tarih anlayışı daha baskın görünüyor? Bunun temel nedeni ilgili disiplinde yaşanan gelişme, olaylar ve kişilerden kendimizce daha önemli bulduklarımızı öne çıkarıyor ve daha ayrıntılı çalışıyoruz. Bu olayları kronolojik bir şekilde ele aldığımızda ilgili disiplinin tarihi belirlemektedir. Bir anlamda tarihi yeniden üretiyor, ona yeni anlamlar yüklüyoruz. Tarihi lineer (doğrusal) olarak görüyor ve öyle inceliyoruz. Michel Foucault ise tarihin lineer değil, parçalı ve kesintili olduğunu belirtirken bütünlüğün yoksunluğuna vurgu yapmaktadır (Foucault, 1970:396-398). Bir disiplinde aynı anda paralel tarihler yaşanıyor. Bu paralel tarihlerden gerçeği en yakın yansıtanı, etkili olanı, etkilenileni öne çıkarıyoruz. Bu bağlamda aslında bir seçim yapıyoruz. Seçimin yapılıyor olması *keyfilik* olarak görülmemeli ve öyle algılanmamalıdır. Çünkü gerçeği yansıttığı ya da gerçeğe en yakın olduğunu düşündüğümüz ve bulduğumuz için bilimsel kabul ediyoruz.

Coğrafyada kabaca 1850-1950 döneminde bölgesel coğrafya, 1950-1960 yılları arasında nicel devrim, 1970'li yıllardan sonra ise hümanistik ve eleştirel coğrafyaların (Warf, 2006, 217:224) coğrafi disipline hâkim olan yaklaşımlar ve bu

yaklaşımlardan ortaya çıkan pratikler olarak görülmektedir. Bunun gerçeği daha yakın yansıttığını düşündüğümüz için böyle alıyoruz. Bu dönemleri kesin tarihiyle birbirinden ayırmak imkânsızdır, çünkü çoğu yaklaşım iç içe yaşanmıştır. Sadece bazı dönemlerde bir yaklaşım daha görünür ve etkili olmuştur. Bir anlamda gerçeği biz oluşturuyor ve ona göre bu gerçekliği yazıyoruz. Basit bir örnek verecek olursak; Kuzey Yarımküreyi güneyde, Güney Yarımküreyi kuzeyde gösteren dünya haritası, kullandığımız mevcut dünya haritası kadar doğru olduğuna göre gerçekliğe eleştirel yaklaşım mantıklı görünmektedir. Bu nedenlerle coğrafyanın bilimsel tarihi elbette farklı şekil ve biçimlerde yazılabilir/yazılabilir. Burada önemli olan disiplinin içsel ve dışsal tarih okumalarında olgulara, yaşananlara ve gelişmelere olabildiğince doğru yaklaşılmasıdır. Ya gerçek böyle değilse? Şeklindeki bir soru bilimsel çalışmalarda paranoya olarak görülmemelidir. Eleştirel yaklaşım büyük oranda bu sorunun sorulduğu zamanlarda devreye giriyor. Başka bir örnekle konuyu açmaya çalışalım. Coğrafyada 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında bölgesel coğrafyanın hâkim olduğu belirtilmektedir, çünkü çalışmaların büyük kısmı bu yöneydi. Peki, bölge coğrafyasının baskın olduğu bu dönemde Fransız coğrafyacı Elisée Reclus ve Rus coğrafyacı Peter Kropotkin'in başını çektiği çalışmalar neden gözden kaçırıldı ya da daha silik olarak alındı? Neden onların daha etkin olduğu bir coğrafya tarihi yazmadık? Çünkü görüşleri mevcut görüşlerle çatışıyordu, anarşistti. Var olan sistemi sömürü olarak görüyorlardı. Yazdıkları tehdit olarak algılanıyordu. Sürekli gözaltına alınıp cezaevine ve sürgüne gönderiliyorlardı. Çalışmaları işleyen düzenle çatıştığı için görmezden gelindi (Breitbart, 2009:108-114). Coğrafya tarihindeki yerleri bu nedenle kenara itildi. Her ne kadar günümüzde ikisine de itibarları çalışmaları tekrar tekrar ele alınarak iade edilse de yazılan coğrafya tarihindeki yerleri arka sıralardı. Tarih elbette hataları, eksiklikleri ve manipülasyonları da içeriyor ve yeniden yazılıyor. Bu nedenle sürekli olarak her disiplinin geçmişini gözden geçirmesi elzem görünüyor.

Coğrafyanın tarihi kirli ve kanlıdır. *Kirli ve kanlı* ifadeleri elbette "coğrafya yapanlardan" ileri gelmekte ve onlarla anlam kazanmaktadır. Winder, *emperyalistik coğrafyalar* adlı çalışmasında bu kanlı tarihin bir parçasını sunarken postkolonyal coğrafya ve eleştirel coğrafyanın bu dönemi daha gerçekçi boyutuyla incelemeye çalıştığını belirtmektedir (Winder, 2009:330-342). Coğrafi Keşifler sonrası özellikle Afrika ve Latin Amerika'da yaşananlar, 19. yüzyıl sonrası yaşanan ikinci dalga sömürge hareketleri (özellikle Afrika'da) bu kanlı tarihin sadece birer parçalarıdır. Coğrafya bilimi ve coğrafyanın öğretimi bilimsel ihtiyaçlardan ortaya çıkmamıştır (Livingstone, 1992). Coğrafi Keşifler süreci ile birlikte coğrafyaya olan ilgi artmıştı. Bu ilginin temelleri daha çok zengin kaynaklara sahip olmak, verimli topraklara ulaşmak ve diğer toplulukları kolonize etmektir. Coğrafya farklı toprakları tanımak ve bu bilgileri yönetici sınıfa sunmak için fırsatlar sundu. 19. yüzyıldan itibaren coğrafyanın üniversitelerde ayrı bir bölüm olarak ortaya çıkmasındaki temel gerekçeler; emperyal kuvvetler için sağladığı pratik bilgi ve bu coğrafi bilgiyi yayacak coğrafya öğretmenlerine olan ihtiyaçtı. Yeni oluşan ulus devletlerde milli kimliğin daha iyi kök salmasında coğrafya müfredatı ve öğretimi de önemli bir unsurdu (Johnston, 2000:285-286). Bu ihtiyacı karşılamak için ardi ardına coğrafya toplulukları/dernekleri ve coğrafya bölümleri açıldı. Bu topluluklardan ilki Paris (1821), ikincisi Berlin (1828), üçüncüsü ise Londra'da (1830) faaliyete geçti. Carl Ritter ise Berlin Üniversitesi'ne 1820 yılında atanan ilk coğrafya profesörü idi (Cresswell, 2013:39). Böylece coğrafya akademik olarak yerini alırken, politik varlığı için gerekli argümanları yönetici kitlelerinin istekleri doğrultusunda yerine getiriyordu. Lewis, eğitimin yerel, ulusal ve küresel boyutta kimlikler oluşturduğunu belirtirken eğitimin aynı zamanda söylem geliştirdiğini vurgulamaktadır (Lewis, 2009:389-390). Coğrafya da ülkelerin ulusal müfredatlarında yer alarak bu sürecin ve söylemin bir parçası oldu.

Coğrafya sosyal bir bilimdir. Fen bilimleri ile sosyal bilimler arasında köprü değildir. Eğer köprü ifadesi ile sadece fiziki faktörler ile beşeri faktörlerin etkileşimi kastediliyorsa bu tanıma kimsenin itirazı olmaz; ancak fen ve sosyal bilimler içinde nerede bulunuyor denirse bu tabii ki sosyal bilimlerdir. Çünkü köprü şeklinde bir kategori bilim felsefesinde bulunmamaktadır. Bir anekdot olarak; "beşeri ve ekonomik coğrafya" diye bir alt disiplin adı da sorunludur. Zira beşeri coğrafya vardır ve ekonomik coğrafya bilindiği gibi beşeri coğrafyanın alt dalıdır. Bu tıpkı fiziki coğrafya ve jeomorfoloji demek gibidir. Bu temel yanlışlık ülkemizde çoğu zaman anabilim dalı başkanlığı isimlerinde bile görülmektedir. Coğrafyanın bilimsel kimliğine dönecek olursak; bir bilim dalının fiziki faktörleri incelemesi, fen bilimlerinin teori ve metotlarını uygulaması, yararlanması ve benimsemesi o bilim dalını fen bilimleri kategorisine sokmamaktadır. Sosyal bilimler içinde coğrafya, ekonomi ve psikoloji çoğu zaman fen bilimlerinin metot ve tekniklerine başvurmaktadır. Özellikle ekonomi formüllerle ve yasalarla doludur; ancak bu ekonomiyi fen bilimleri kategorisine yerleştirmiyor. Bunun sıklıkla dillendirilmesinin temel nedenlerinden biri fen bilimlerinin daha üst bir konumda görülmesidir. Yani coğrafyanın fen bilimlerine yakın olması onun daha değerli bir konuma taşındığına işaret ediyordu. Her ne kadar günümüzde fen bilimlerini sosyal bilimlere karşı daha üst bir konumda gördüğü gerçeği olmasına karşın coğrafyanın fen bilimleri içinde yer alması şeklindeki görüş gerçeği yansıtmamaktadır. Tam tersine coğrafya giderek sosyal bilimler yönü daha görünür ve daha baskın olan bir disiplindir. Feminist coğrafya, post-kolonyal coğrafya, eleştirel jeopolitik, sosyal coğrafya, kültürel coğrafya, postmodern coğrafya, Marksist coğrafya, eleştirel coğrafya 1960 ve 1970'li yıllardan itibaren coğrafya içinde gelişen ve sosyal yönü hayli baskın olan yaklaşımlardır.

Bu paragrafı okumanızdan önce bir *düşünce deneyi* yapmak istiyorum. "Bilim" sözcüğünü gördüğünüz, okuduğunuz ya da duyduğunuz anda zihninizde nasıl bir imaj, yer ve ortam belirlemektedir? Bu düşünce deneyinde fen bilimleri algısının daha

yoğun olduğu varsayımından hareket edecek olursak daha önce ifade edildiği gibi bilimin çoğu zaman fen bilimleri ile eşdeğer tutulması zaman zaman sosyal bilimlerin fen bilimlerini taklit etmesi sıklıkla rastlanılan bir durumdur. Örneğin, coğrafi disiplinde 1950-1960'lı yıllarda etkili olan Kantitatif (Nicel) Devrim yerleşme ve mekân formülleri ile doluydu. Bu dönemde coğrafya fen bilimlerini taklit etmiş ve onun tekniklerini benimsemişti. Coğrafya da bu nedenle fen bilimlerine yaklaşarak daha prestijli ve saygın bir konuma yükselmek istiyordu. Sonuçta bilim denildiğinde çoğu kişinin zihninde beliren algı yaşlı, hafif çılgın, beyaz saçlı bir bilim insanı, bir laboratuvar ve deney tüpleri idi (kişisel olarak bu algının hala devam ettiği düşüncesindeyim). Böylece formüller üretmek, bu geometrik formüller ve karmaşık grafikleri kullanmak fen bilimlerini çağrıştırmak için yeterliydi. Richard Peet, 1950-1960'lı yılları coğrafyanın biriciklik anlayışının hâkim olduğu bölgeci anlayışın terk edildiği, yerini fiziki yasaların kullanıldığı ve bilimsel genel yargılara varılan dönem olarak görmektedir (Peet, 1998:20-24). Böylece bu dönemde coğrafya bilimsel daha doğrusu daha "fen bilimsel" bir çizgiye çekilmişti.

Coğrafyanın İkili Yapısı, Sınırları ve Sınıflandırmaları

Coğrafyanın iki ana alt dalı (fiziki ve beşeri coğrafya) arasındaki uçurum hala devam ediyor. Heather Viles, Bölünmüş Bir Disiplin (A Divided Discipline) adlı makalesine "*fiziki coğrafyacılar Mars'tan, beşeri coğrafyacılar Venüs'tendir*" diyerek başlıyor. Viles, bu sözü popüler bir kitap olan *Erkekler Mars'tan, Kadınlar Venüs'ten* (Gray, 1992) adlı kitabın isminden uyarladığını da ekliyor (Viles, 2005:26). Makalenin isminde yer alan analogiden de anlaşılacağı gibi coğrafi disiplinde fiziki coğrafya ile beşeri coğrafya arasında giderek artan bir uçurum var. Her ne kadar fiziki ve beşeri koşulların birbirini tamamladığı ve ayrı düşünülmemeyeceği belirtilse de çoğu zaman bu durum gerçeğe dönüşmüyor. Fiziki coğrafyacılar jeoloji, jeofizik, toprak, mühendislik, zooloji ve botanik gibi disiplinlerden, beşeri coğrafyacılar ise felsefe, sosyoloji, ekonomi, antropoloji, planlama, tarih gibi disiplinlerden daha çok faydalanıyorlar. Bu faydalanma fiziki ve beşeri coğrafyacılar arasındaki beslenme daha ilerisine geçebiliyor. Mevcut durum bilimsel açıdan kesinlikle sorun olmadığı gibi tam tersine oldukça ufuk açıcı ve farklı yaklaşımları coğrafyaya taşıması açısından da işlevsel bulunuyor. Sorun olan fiziki ve beşeri coğrafyacılar arasındaki iletişimin zayıf olmasıdır. Coğrafya çoğulcu bir disiplin (Yavan, 2005) olmasına karşın fiziki ve beşeri coğrafyacılar bu çoğulculuğu yakalamanın uzağında bir görüntü vermektedirler. Çoğu zaman bir disiplin içinde ayrı dünyaları temsil eden bir imaj sunmaktadırlar. Peki, fiziki coğrafya ve beşeri coğrafya arasındaki ayrılık veya uçurum neden önemli? Bu soruya yukarıda alıntılıdığımız Viles'in yanıtları ikna edici görünmektedir. Viles şöyle diyor: "*Coğrafyanın en bilinen tanımı doğal ve beşeri olgular arasındaki ilişkiler ağını açıklamaktır. Eğer fiziki ve beşeri coğrafyacılar arasındaki uçurum kapanamıyorsa o halde disiplinin temelini sorunlu görülmesi ve böyle bir algı oluşturması hayli olasıdır. Bu direkt coğrafyanın merkezinin saldırı altında olduğu anlamına gelmektedir. Bir diğer neden ise eğer disiplin içindeki bu düalistik yapı ve ayrılık zaafiyet olarak görülürse disiplinin fon alma, akademisyen tahsisi, öğrenci alımı ve kabulü zora girebilir*" (Viles, 2005:27-28). Bu açı da doğruluk payı bulunmasına karşın esas sorun disiplinin çok parçalı ve dağınık bir görüntü sergiliyor olmasıdır.

Coğrafyanın bilimsel sınırları sürekli tartışma konusu olmaktadır. Ron Johnston, Adam Tickell'den şöyle bir alıntıyla başlıyor makalesine; "*coğrafi disiplinin sınırlarını gözletmekten çok gelin bu sınırları genişletelim. Coğrafya içinde olunacak açık, canlı ve heyecan verici bir yer*" (Johnston, 2005:9-10). Bu alıntılanan yaklaşım günümüz sosyal bilimler anlayışına daha yakın durmaktadır. Çünkü günümüzde bir yandan yeni bilim dalları ortaya çıkarken diğer yandan bilimlerin arasındaki görüş, metot, teori ve paradigma alışverişi giderek artmaktadır. Bu gelişmedeki en önemli faktörlerden biri *sosyal teorinin* gelişmesidir. Sosyal teori spesifik bir teori değildir. Toplumsal yaşam, işleyiş ve olgularla ilgili genel yaklaşım ve bu yaklaşımlardan doğan teorilerin hepsine birden sosyal teori denmektedir. Ayrıca Bryan Turner'a göre sosyal teori, sosyal bilimlerin içinde gelişebileceği gerekli analitik ve felsefi çerçeveyi de sağlamaktadır (Turner, 2009:19). Dolayısıyla sosyal teori bütün sosyal bilimlerle etkileşim halindedir. Coğrafi disiplin içinde özellikle 1970'li yıllardan sonra sosyal teoriden beslenme önemli oranda literatüre yansımıştır. Bu nedenlerle coğrafyanın aynı zamanda felsefe, sosyoloji, bilim felsefesi ve tarihi, ekonomi, dil, sosyal teori, uluslararası ilişkiler, psikoloji, tarih, siyaset bilimi ve kültürel çalışmalar gibi alanlarda okumalar yapması ekstra bir çalışma değil, bir zorunluluk olarak durmaktadır.

Coğrafya, sınıflandırmalar, gruplandırmalar ve tasnifler ile doludur. Cloke ve Johnston dünyanın karmaşık yapısı nedeniyle kategorileri ihtiyacımız olduğunu, bunu gerekli ve yararlı bulduğumuz için yaptığımızı belirtmektedirler (Cloke ve Johnston, 2005:4). Bu sınıflandırmalar ve kategoriler çoğu zaman değişmez görünen tanımlar ile birlikte verilmektedir. Sınıflandırmaların en geneli ve görüneni fiziki ve beşeri faktörler ayrımıdır. Bu ayrımı o kadar sık kullanıyoruz ki; özellikle coğrafya okuyan öğrenciler bu faktörleri birbirini etkilemeyen, etkileşime girmeyen adeta kendi başına hareket eden olgular olarak düşünmeye başlıyorlar. Her gruplandırmaya sabit bir anlam yüklenme çabası ise bu sınıflandırma sorununu daha da güçleştirmektedir. Söylemek istediğimiz belirli bir çerçeve çizilmesin ve tanım yapılmasın değildir. Söylemek istenilen bu yönleme fazlasıyla başvurulduğu ve bunun coğrafyanın bilimsel kimliğine zarar verdiğidir. Coğrafya değişiyor, anlamlar değişiyor, algılar değişiyor, paradigmlar değişiyor ancak sınıflandırmalar ve tanımlar çoğunlukla olduğu gibi kalıyor. Bu nedenle belirli bir noktadan sonra gerçeklikten ve gerçekliği yansıtmaktan uzaklaşıyoruz. Bu sınıflandırmaların sabit olamayacağı, birbirlerini etkilediği, çoğu zaman iç içe geçtikleri, mevcut anlamlarının da her zaman aynı kalmadığının

daha fazla vurgulanması gerekmektedir. Özellikle daha sonra ele alacağımız *ikili sınıflandırmalar (binary)* ise çok daha büyük sorunlara yol açmaktadır. Çünkü ikili sınıflandırmaların çoğunda bir bileşen baskın ve diğerini gölgeleyen, ezen ve önemsizleştiren bir noktadan görülmektedir.

Coğrafya ve Evrim

Coğrafya, fen bilimlerinden özellikle biyolojiden, spesifik olarak evrim teorisinden önemli oranda etkilenmiştir. Modern taksonominin öncüsü olarak bilinen Carl Linnaeus, *Systema Naturae* adlı eserinde bitki, hayvan ve mineralleri özelliklerine göre sınıflandırdı. Bu sınıflandırma evrim teorisinden sonra sürekli değişime uğrasa da hala önemli bir etkiye sahiptir. Linnaeus sınıflandırması özellikle fiziki coğrafyada etkili olmuştur. Kayaçların, bitki türlerinin ve hayvanların sınıflandırılması bu etkinin izlerini taşımaktadır. Biyolojinin coğrafyaya asıl etkisi *evrim teorisiyle* oldu. Konunun ayrıntılarına girmeden önce evrimin işleyişi ve içeriğinden ziyade coğrafyayı nasıl etkilediği üzerinde durulacağını belirterek başlayalım. 1859 yılında Charles Darwin'in *Türlerin Kökeni* adlı kitabının yayınlanmasından sonra evrimle ilgili tartışmaların etkisi hızla yayıldı ve bu etki diğer disiplinleri de içine aldı. Coğrafyadaki etkisi de hayli derin oldu. Coğrafya hem evrimden hem de evrimin diğer disiplinlere uygulanmasından etkilendi. Evrim, biyolojide dominant bir paradigma olarak günümüzde gücünü korurken, sosyal bilimlerdeki uygulamaları başarısızlıkla ve çoğunlukla felaketle sonuçlandı. Siyasi coğrafya içinde 20. Yüzyılın ilk yarısında Ratzel'in *organik devlet* tanımında devletleri canlılara benzetmesi, güçlü devletlerin daha büyük bir toprağa sahip olması gerektiği, az nüfuslu ve güçsüz devletlerin daha az yüzölçümüyle yetinmesine yönelik savları evrimin tipik ve açık etkileriydi (Livingstone, 1992:190-197).

Evrimin sosyal bilimlerdeki uygulamaları genel olarak *Sosyal Darwinizm* olarak bilinmektedir. Bu bağlamda Friedrich Ratzel'in *lebensraum* terimi, Halford Mackinder'in *kara hâkimiyet teorisi*, Rudolf Kjellén'in jeopolitik anlayışı tam anlamıyla Sosyal Darwinizm'in izlerini taşıyordu. Böylece evrim, siyasi coğrafyacılar ve dolayısıyla siyasilere yayılmacı ve hegemonyacı politikalarını uygulamada destek sunan bir araca dönüştürüldü. Dönüştürüldü çünkü tamamen biyolojik evrimin ilkesi olan *en uygun olanın hayatta kalması (survival of the fittest)* sosyal bilimlerde bambaşka bir noktaya çekilmişti. Adeta evrimsel doğal seleksiyon zayıf devletlerin ve toplulukların yok edilmesinin doğal ve normal olduğu algısını yaratmada kullanılıyordu. Bunun en acımasızca uygulandığı kıta ise Afrika oldu (Livingstone, 1992). 1884 yılındaki Berlin Konferansı sonrası *Afrika İçin Kapaşma (Scramble for Africa)* dönemi başladı. Böylece zayıf olan Afrika kıtasındaki ülkeler ve topluluklar güçlü Batılı devletler tarafından "sosyal doğal seleksiyona" uğratılıyordu.

Coğrafyanın evrimden etkilenmesi Livingstone'a göre 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar uzanmaktadır. Livingstone, coğrafyanın bu dönemde bilimsel olmayan bölgesel mirası ve deniz aşırı koloni toprakları arama konuları arasında sıkıştığını, üniversitede akademik bir disiplin olarak varlığını meşrulaştırmak için bir araca ihtiyaç duyduğunu belirtmektedir. Aranan ihtiyaç evrim teorisinde bulunmuştu. Böylece coğrafyada o dönemde kabul gören yaklaşım olan *doğa teolojisinden (natural theology)* evrim teorisine doğru bir dönüşüm yaşandı. Doğa teolojisi kısaca doğadaki gözlemler, çalışmalar ve deneylerin Tanrı'nın varlığına işaret eden yaklaşım olarak bilinmektedir. Yani doğa o kadar düzenli ve ahenkli çalışıyordu ki, bu da bize Tanrı'nın varlığının kanıtına götürüyordu. Carl Ritter bu yaklaşımın öncüsü olan coğrafyacıydı. Evrim teorisi bu yaklaşımı önemli oranda ortadan kaldırdı. Artık her şey doğada aranırken uhrevi atıflar kaybolmaya başladı (Livingstone, 1992).

Coğrafyada evrimin etkisi coğrafyanın bilimsel kimliğini etkilemesi sadece siyasi coğrafya ve jeopolitik ekseninde olmadı. Jeomorfoloji de önemli oranda evrimden etkilendi. Amerikan coğrafyasının babası olarak görülen (bu arada *babası* ifadesi günümüzde feminist bilim insanları tarafından hayli seksist bulunuyor) William Morris Davis tarafından geliştirilen *aşınım döngüsü (the cycle of erosion)* evrimin izlerini taşıyordu. Davis, coğrafi döngü olarak da bilinen bu yaklaşımında bir penepenin önce hızla yükseldiğini daha sonra aşınmaya başladığını ve en sonunda deniz seviyesine yakın düzlüğe ulaşıldığını belirtiyordu. Bu aşamaları ise sırasıyla gençlik, olgunluk ve yaşlılık olmak üzere üç aşamada açıklıyordu. Bu yaklaşım tipik evrimsel tür geçişlerinin jeomorfolojiye uygulanmış haliydi (Ley, 2000:142-143). Her ne kadar günümüzde gözden düşen bir yaklaşım olmasına karşın evrimle en iç içe geçmiş coğrafi bir çalışmaya örnekti.

Ekonomi ve ekonomik coğrafya da evrimden payını aldı. Ekonomik coğrafya doğası gereği birçok yaklaşım ve teori açısından direkt ekonomi biliminden etkilenmektedir. Güçlü olan devletler, ekonomiler ve şirketler ayakta kalırdı. Zayıf olanların yaşamaya hakkı yoktu. Bu yaklaşım büyük oranda doğal seleksiyon ve en uygun olanın hayatta kalması ilkeleriyle evrim teorisinden besleniyordu. 20. yüzyılda hız kazanan liberal ekonomik politikalarda meşruiyetinin bir bölümünü evrim teorisinden ithal etti. Nitekim Fordist ekonomik model, bırakınız yapsınlar (*laissez-faire*) yaklaşımı ve ekonomik modernizasyon teorileri evrimin izleriyle doludur (Winlow, 2009:10-11).

Coğrafya ve Feminist Yaklaşım

Coğrafya erkek, burjuva, heteroseksüel, beyaz ve Batılı bir bilim dalıdır (Rose, 1993:13, Massey, 1994:225, McDowell, 1999:61-62). Bu özellik coğrafyanın 1970 öncesi geçmişinde daha kuvvetli görülmesine karşın, feminist coğrafyacılar için

bu günümüzde hala geçerliliğini koruyor. Ünlü feminist coğrafyacı Gillian Rose'a göre akılcı düşünmek ve rasyonel olmak erkeklik; duygusallık ve rasyonellikten yoksunluk ise kadınlık ile ilişkilendirilmiştir. Rose, Feminizm ve Coğrafya (1993) adlı başyapıtında bu durumu şöyle açıklıyor; Erkek duygularından, değerlerinden ve geçmişinden arınarak değer yargısız karar veren bireyler olarak konumlandırılırken, kadın tam zıt bir pozisyonda yer alıyordu. Kadın ötekileştiriliyordu/ötekileştirilmektedir. O sadece *diğer*'di. Erkeğin varlığı ve rasyonelliği için bir araçtı. Çünkü erkeğin rasyonelliğini sergileyebilmesi için zayıf ve duygusal bir *ötekiye* ihtiyacı vardı. Feminist yaklaşım açısından hümanistik coğrafya içindeki yer, mekân ve gündelik yaşam kavramları sorunluydu (Rose, 1993). Çünkü mekân oldukça naif ve duygusal bir şekilde alınıyor ve bu duygu Tuan tarafından *topofili* (yer sevgisi) terimiyle açıklanıyordu (Tuan, 1974). Hümanistik coğrafyacıların bu romantik bakış açısı feminist coğrafyacılar en fazla eleştirdikleri yaklaşımlardan biriydi. Çünkü gerek ev gerekse kamusal mekânlar kadınların en çok ayrıma uğradığı mekân türleriydi. Şiddetin önemli kısmı ev içinde geçiyordu ve hümanistik coğrafya bu sorunlara eğilmenin oldukça uzağında konumlanmıştı.

Feminist coğrafyacılar, coğrafyanın cinsiyetçi ve *androsentrik* (erkek merkezli) yaklaşımının sorun olduğunu, bunun coğrafyanın bilimsel kimliğine zarar verdiği görüşündedirler. Linda McDowell, "Cinsiyet, Kimlik ve Yer" adlı eserinde coğrafyanın ikili yapılar ile dolu olduğunu belirtmektedir. Bu ikili yapılardan ilki maskülen ikincisi feminen olarak görülmektedir. McDowell, coğrafyada kullanılan düalistik yapıları kamu-özel, içerisi-dışarı, iş-ev, iş-dinlenme, üretim-tüketim, bağımsızlık-bağımlılık, güç-güçsüzlük şeklinde sıralamaktadır (McDowell, 1999:11-12). Yani erkek çalışan, bağımsız, üretken, güçlü ve dış dünyayı temsil ediyordu. Kadının en önemli mekânı evdi. Daha çok tüketim ile ilişkilendirilmişti ve bağımlıydı. Rose'un belirttiği "erkeğin rasyonelliği" bu dikotomilerin sonucu ortaya çıktı. McDowell, Simone de Beauvoir'dan alıntıladiği "kadın doğulmaz, kadın olunur" şeklindeki ünlü söz ile bu süreci coğrafyaya uyarladı. Yani, var olan "biyolojik cinsiyetten" (sex) "sosyal olarak yapılandırılmış bir cinsiyet" (gender/gendered) ortaya çıkmıştı. Erkek de yapılandırılmıştı; ancak bu çok sorun teşkil etmiyordu çünkü o merkeze yerleşmişti. Periferiye itilen ve ezilen kadındı. İş dünyasında daha az ödenen, tarım işçisi olarak daha fazla çalıştırılıp daha az ücret alan, çocuk yetiştirdiği halde ödeme yapılmadığı için "çalışmıyor" denilen kadındı. Zayıf, rasyonellikten uzak ve bağımlı görülmesi kadını şiddete daha fazla maruz bırakıyordu. Oysa "işgücünün yeniden üretiminde (reproduction of labour)" ana etken kadındı. İşgücünün yeniden üretimi işgücünün her gün işe hazır olması için gerekli olan beslenme, barınma, sosyalleşme, giyim, ütü gibi tüm işlere verilen addır (Mackinnon ve Cumbers, 2007:324). İşçinin her çalışma günü işe hazır olması gerekiyordu yani işgücü yeniden üretilmeliydi çünkü bu piyasa için gerekli bir koşuldu. İşgücünün yeniden üretiminde ise en önemli rolü kadın yerine getirmektedir. Bu önemli role karşın yine kadına ödeme yapılmadığı için bu üretim erkeğin üretimi kadar önemli görülmedi. Kadın sadece rutin görevini yerine getiriyordu.

Feminist coğrafyacıların üzerindeki durduğu diğer önemli bir konu *bilginin konumlu* (*situated knowledge*) olmasıdır. Donna Haraway'ın sosyal bilimler literatürüne kazandırdığı bu kavram sosyal bilimlerde geniş bir kullanıma sahiptir. Kavram kısaca hiçbir bilginin konumsuz olmadığını, belli bakış açılarına sahip olduğunu ve bu bakış açılarının üretilen bilgiyi etkilediğini belirtmektedir (Haraway, 2009:115, çev: G. Pusar). Feminist coğrafyacılar, coğrafyada üretilen bilginin erkek bakış açısı temelli, adeta konumsuz ve objektif olarak verilmesine karşıdır (Kaya, 2014:43). Kadın daha çok subjektiflik ve duygusallık ile bağdaştırdığından dolayısıyla ürettiği bilgi de objektiflikten yoksundu. Bu noktadaki itiraz her bilginin konumlu olduğu ve coğrafyadaki bilginin de bunun dışında olmadığıdır. Haraway'ın deyişiyle *hiçbir yere ait olmadan* (*view from nowhere*) bakış imkânsızdır.

Coğrafyanın en önemli çalışma metodlarından biri arazi çalışmalarıdır. Arazi çalışmaları da erkek egemendir. Sonuçta kadın "ince, naif ve kırıkandı". Arazinin zor şartlarına uyum sağlayamazdı. Erkek arazideki zor şartlara daha kolay adapte olabilirdi. Araziye tepe bir mevziden tarafsız bir gözle bakabilirdi. Oysa tarım işçisi olarak en ağır şartlarda çalışan, tekstil fabrikalarında düşük ücretle uzun mesailer harcayan yine aynı kadındı. Bu açıdan Abbott'a göre arazi ve saha çalışmaları da cinsiyetçi güç ilişkilerinin içinde yer almaktadır (Abbott, 2009:108). Coğrafya, akademik kadrolardan araziye kadar cinsiyetçi ötekileştirmeler (othering) ile doludur.

Coğrafyanın Kimlik Arayışı

Coğrafyanın "insan ve çevre arasındaki karşılıklı etkileşimi inceler" şeklinde klasik bir tanımı vardır. Bu tanıma itiraz etmekten ziyade tanımın biraz daha açılması gerekmektedir. Günümüzde hâkim olan insandır, vurgu daha çok insana yapılmalıdır. Aslında Batı coğrafyasında zaten bu yaklaşım etkili olmaktadır. Sorun olarak gördüğümüz Türkiye'deki coğrafya öğretiminde çevrenin etkisi gereğinden fazla olmasıdır. Bu bağlamda insan-çevre ilişkisinde sürekli olarak karşılıklı dengeli bir etkileşimden bahsedilmektedir, ancak böyle bir dengenin ne olduğu ve nasıl anlaşıldığı şeklindeki sorulara yanıt bulmak zordur. İnsan faktörü çok daha fazla hissedilmektedir. Mekânı dönüştürme ve üretme, doğayı yeniden üretme, küresel ısınma, çevresel problemler büyük oranda insan faktörüyle gerçekleşmektedir. Tam bu noktada mekânsal fetişizme karşı daha mesafeli olunması gereklidir. Mekânsal fetişizm (spatial fetishism) mekânın sanki kendi başına hareket eden, sosyal süreçlerden bağımsız, otonom bir yapıya sahip ve mekânın insan tarafından değiştirilemeyeceği şeklindeki düşünceye verilen kavramdır (Sheppard, 2000:731). Mekânsal fetişizm coğrafi açıdan

problemlidir. Mekân, insan tarafından dönüştürülmekte, üretilmekte ve parçalanmaktadır. Bu nedenle mekânsal fetişizmin modern bir çevresel determinizme dönüşmesine karşın ihtiyatlı olmak faydalı görünmektedir.

Coğrafya tarihi boyunca kimlik sorunu yaşamış ve kimlik mücadelesi vermiştir. Bunun temel nedenlerinden biri coğrafyanın tam olarak ne olduğuna dair kesin, net, kısa bir terim ya da kavramın olmayışıdır. Çünkü her disiplin kendi kapalı akademik çevresi dışında bilinen, tanıdık, tanımlayıcı bir kavrama/kavramlara sahiptir. Bu kimliğe yönelik kavramı ilgili disiplinde çalışan akademisyenler kabul etmeyebilir, bunu etiket olarak görebilir veya doğru bulmayabilir; ancak bu var olan kimlik algısını ortadan kaldırmıyor. Michael R. Curry, coğrafya nedir? Sorusunun özellikle 1960'lı yıllardan sonra daha fazla önem kazandığını ve coğrafyacıların coğrafyayı yeniden tanımlamaya giriştiklerini belirtmektedir. Bu dönemde yeniden coğrafyayı tanımlamaya girişilmesinin nedenini ise bölge coğrafyasından kalma ve günü yansıtmayan anlamından kurtulmak istenmesi olarak vermektedir; çünkü 1960 öncesinde coğrafya daha çok yeryüzünün belirli parçalara ayrılıp incelenmesi olarak veriliyordu (Curry, 2005:172-173).

Coğrafi disiplin dışında bulunan kişilere coğrafyayı nasıl tanımlayabiliriz? Coğrafya nedir? Sorusuna yönelik beklentiyi uzun uzadıya açıklama imkânı, zamanı olmayabilir. Karşınızdaki kişi coğrafyacı olmak zorunda değil ve bu kişinin beklentisi çok daha net, anlaşılır bir cevap veya kavram olacaktır. Örneğin, tarih-geçmiş, sosyoloji-toplum, psikoloji-insan davranışı, coğrafya-? Bu sosyal disiplinlerin karşısına yazdığımız sözcükler elbette bu disiplinleri tamamen tanımlamıyor. Zaten amacımız bu değil. Buna karşın ilgili disiplinlerle ilgili bu genelleşici kavramlar kolaylıkla yapılabiliyor. Coğrafya geçmiş boyunca böyle bir terim aradı. Bu terim toprak, bölge, yer veya başka bir sözcük oldu. Bu terimlerin hiçbiri geniş bir ortak zemin bulamadı. Çoğu akademisyen bu terimlerin coğrafyayı yansıtmadığı konusunda zaten hemfikir. Son yıllarda bu konu en azından kısmen coğrafi akademik dünyasında çözülmüş görünüyor. Bulunan kavram coğrafyayı en azından biraz daha gerçeğine yakın tanımlıyor. Yakın dönemde disiplinde verilen eserlerle uyumlu bir kavram olduğu da muhakkaktır. Bu kavram: *mekân* olarak görülmektedir. Zira *mekân* günümüzde sadece yer, boşluk, insansız olarak düşünülmemektedir. *Mekân*; üretilen, yenilenen, anlam yüklenen ve insanla anlam kazanan bir kavram olarak görülmektedir. İçeriği oldukça zengin ve insan domine ediyor. Bu kavram günümüz coğrafi anlayışında merkezi bir konuma sahiptir. Kaya'ya göre *mekân*, beşeri coğrafyanın merkezinde yer alan bir kavramdır. Ancak oldukça dinamik ve değişken olan ve birden fazla anlamı olan bir *mekân* kavramlaştırmaları vardır (Kaya, 2014:11). Elbette sadece *mekân* diyerek coğrafya tamamen anlatılmış ve anlaşılabilir olmuyor; ancak önemli bir çıkış noktası sağlandığı görülüyor. Disiplinin önündeki en büyük sorun ise *mekân* ve *mekân* algısını coğrafya öğretiminde kökleşmesini sağlamak olacaktır. Yani *mekân*ı daha anlaşılır, öğrencilerin daha rahat kavrayacağı bir noktaya taşınmasıdır.

SONUÇ

Bir disiplinin bilimsel kimliği tartışılırken *yerellikten* bahsetmek başlangıçta garip gelebilir. Sonuçta bilim dediğimizde akla ilk gelen özelliklerinden birisi evrensel olması geliyor; ancak bilim tarihinde yerellik sıklıkla rastlanılan bir olgudur. Arı'nın belirttiğine göre ABD coğrafyasında uzun süre Carl Sauer önderliğindeki Berkeley geleneği ve peyzaj (landscape) anlayışı hâkim olmuştur (Arı, 2005:6-13). Bu gelenek aynı önemi başka ülkelerde de gördü mü? En azından tüm dünyada aynı peyzaj geleneğinin hâkim olmadığını söyleyebiliriz. Bir başka örneği Türkiye'den vererek devam edelim. Bekaroğlu, "...bilhassa 1980 sonrasında, 1968 dünya devriminin sosyal bilimlere kazandırdığı yeni araştırma temalarıyla ilgilenmekten ısrarla kaçınmış; kendi pratiğini büyük oranda sentezci bölgesel yaklaşıma sabitleyerek gitgide zenginleşmekte olan sosyal bilimlerden kendisini soyutlamıştır" (Bekaroğlu, 2016:140) demektedir. Bu alıntılardığımız bölüm Türkiye'deki coğrafi geleneğin ne kadar yerel kaldığını göstermektedir. Zira dünyada bölge yaklaşımının önemli oranda silindiği 1980 sonrasında Türkiye'de hala bu yaklaşımın güçlü olduğu görülmektedir. Bu nedenle yerellik her zaman bilimin parçası olmuştur. Hatta bazen Türkiye örneğinde görüldüğü gibi çok daha ileri bir boyuta taşınmıştır. Diğer yandan büyük oranda dilini bilmediğimiz veya çevrilmemiş için ulaşamadığımız Japonya, Hindistan ve Çin (doğal olarak diğer ülkeler) coğrafyalarındaki gelişmeler nelerdir? Çoğunu ne yazık ki bilmiyoruz. Bu nedenle coğrafi kimlik büyük oranda İngilizce-temelli işliyor ve bu dile göre şekilleniyor. Dolayısıyla bir disiplinin evrensel ve yerel bağlamı her zaman uyum göstermeyebilir. Çoğu zaman çeşitliliği, farklı boyutları ve özellikleri bünyesinde barındırır. Zaman zaman coğrafyada yerellik ile evrensel çizginin ne olduğunun gözden geçirilmesi gereklidir.

Bir disiplinden belirli bir alt dalın bağımsız hale gelmesi sorun olarak görülmemelidir. Bilim değişiyor ve geliyor. Elbette bir disipline bazı yeni alt disiplinler eklenirken bazıları bağımsız hale gelecektir. Bu bilimin doğasının bir parçası olarak görülmelidir. Dahası bir alt disiplinin bağımsız bir dal haline gelmesi ayrıldığı disiplinden tamamen koptuğu anlamına gelmemektedir. Çoğu zaman görüş, metot ve kaynak alışverişi devam etmektedir. Bunu belirtmemizin nedeni coğrafyada zaman zaman dillendirilen farklı alt disiplinlerin coğrafyadan kopmasına yönelik duyulan hayıflanmalardır. Bunun disiplinin gücünü azalttığı düşünülmesidir. İlgili bilim dalını diğer gelişen alanlarla birleştirmek, senteze ulaşmak ve yeni alt disiplinler dâhil etmek yine bilim insanlarının işidir.

16. yüzyılda Batıda başlayan modern bilimsel devrimin zirve ismi olarak görülen Isaac Newton arkadaşı Hooke'a yazdığı mektupta "eğer daha ileriye gördüysem devlerin omuzlarında durduğum için olmuştur" ünlü sözünü söylemiştir. Bilim kendi kendine oluşan bir şey değil, sosyal bir olgudur (Gorham, 2012:115). Önceki bilimsel çalışmalar doğru ya da yanlış bulunsun bir çıkış kapısı aralamaktadır. Önceki çalışmalar doğru ise üzerine yeni çalışmalar ekleniyor. Yok, eğer yanlış bulunuyorlarsa bu defa metot, teori ya da yaklaşım tamamen değiştiriliyor, terkediliyor ya da modifiye ediliyor. Bu nedenle hiçbir bilimsel çalışma tam anlamıyla hiç çalışılmamış, yüzde yüz yeni şeyler söyleyen bir noktadan çıkamaz. Mutlaka oturması gereken bir taban vardır. Bu tabanın ne olduğu az önce ifade edildiği gibi Newton tarafından yıllar öncesinde verilmiştir. Bilimsel temel; bilim insanının bakışı, konumu, duruşu, çalıştığı disiplindeki eğilimler ve metotlar, bilimde o anda hâkim olan anlayışlarla yüklüdür. Bilim insanları ancak bu anlayışa yeni bir perspektif, ilginç bir nokta, bir açılım veya düşündürmeyi sağlayan fikirler sunabilir. Sosyal bilimler ise doğası gereği gerçekte karşılığı olmayan bir şeyi üretmemeye çalışır. Zira zarar verici sosyal yapılandırmalar oluşturma riski vardır. Görülemeyen olgulara dikkat çekmek, onu görünür kılmak, bazen çözüm önerisi sunmak bazen ise neyin problem olduğunu söylemek bilimin en işlevsel taraflarıdır. Evet, bazen bilimin ekonomik ve politik koşullarla olan ilgisinde bir problemin ne olduğunun belirlenmesi problemin çözümünden bile önemli görülebilmektedir (Bernal, 2009:451). Sosyal disiplinlerde en önemli problemleri genelde bakış açıları oluşturmaktadır. Coğrafyanın kimliğinde de en önemli problemlerden biri sahip olduğu bakış açılarıydı. Disiplinde dönem dönem yaşanan paradigma değişiklikleri ve dönüşler bu bakış açılarını değiştirme çabalarıdır. Çevresel determinizm, bölge coğrafyası, hümanistik coğrafya ve eleştirel coğrafya her şeyden önce birer bakış açısı idi. Eğer bu bakış açılarını sorunlu görmeseydik bu değişimleri ve dönüşleri elbette yaşamayacaktık.

Coğrafyanın bilimsel kimliği daha önce ifade edildiği gibi bazı açılardan lekelidir. 20. yüzyılın ilk yarısında ezen kesimlerin yanında oldu. Onlara sahip oldukları bilgiyi zayıf ezmelerinde araç olarak kullanmalarına müsaade etti. Disiplin bu lekeyi 1960'lı yıllardan itibaren silmeye çalışıyor. Özellikle sosyal teori ve eleştirel teoriden daha fazla beslenmeye başlayan coğrafya gittikçe ezilenlerin bakış açısına daha fazla odaklanmaktadır. Marksist coğrafya, feminist coğrafya, eleştirel coğrafya ve radikal coğrafya bu yaklaşımların en fazla işlendiği yaklaşımlardır. Buna karşın giderek artan küreselleşme ve gelir adaletsizliği daha alınacak çok yolun olduğunu göstermektedir.

Coğrafyanın kimliği hala çok parçalı görünmektedir. Parçalı kimliğin en önemli bileşeni fiziki-beşeri coğrafya ayrımıdır. Bu kategorik ayırım sorun değildir. Sorun olan iki ana alt disiplin arasındaki bilimsel iletişimsizliğin giderek artmasıdır. Her ne kadar çevre sorunları bağlamında bu önemli oranda aşılsa da diğer alt disiplinlerde durum pek değişmemiştir.

Coğrafyanın bilimsel kimliğinde kadın uzun süre yok sayıldı ya da görülme istenmedi. Kadının üretimdeki rolüne, mekânla olan ilişkisine, bilgi üretimindeki payının ne olduğuna karar veren erkekti. Feminist coğrafyacılar, coğrafyadaki bilgi üretiminin erkek egemen olduğunu, kadın tarafından üretilen bilginin daha sübjektif görüldüğünü, mekânsal ötekileştirmenin daha çok kadını hedef aldığı yönünde kuvvetli eleştiriler yapmaktadırlar. Son yıllarda giderek artan feminist coğrafya literatürünün bu sorunları daha yakından izlediği görülmektedir.

Hiçbir bir bilim dalının sınırları kesin olarak çizilemez. Bu doğal olarak coğrafya için de geçerlidir. Bu nedenle yapılan bilimsel çalışmaların ne kadarının disiplinin sınırları içinde ya da dışında kaldığından ziyade bilime ne kattığının daha önemli olduğunun görülmesi gerekir. Bu noktada bir disiplinde her şey çalışabilir demiyoruz ancak her şey ilgili disiplinle bir şekilde bağdaştırılabilir en azından böyle bir olasılık vardır diyoruz. Bir bilim dalı ne kadar diğer disiplinlerle kaynaşırsa o kadar güçlenmektedir.

"Bir disipline ya da bilim dalına ilişkin dönemsel değişimleri hiç şüphesiz onların araştırma konularında ve sorularında meydana gelen değişimlere bakarak anlamak mümkündür" (Kaygalak, 2011:2). Kaygalak, coğrafyada sadece konuların değil aynı zamanda coğrafi dilin de değiştiğini ve mekânın hâkim olduğunu vurguluyor. Nitekim daha önceleri bölge diliyle konuşurken günümüzde mekân ve türevlerinden oluşan bir jargona sahibiz. Mekân üretimi, mekânsallık, mekânsal fetişizm, mekânsal ötekileştirme, mekânsal kümelenme, mekânsal veri ve işgücünün mekânsal bölünmesi bu terimlerden sadece birkaçıdır. Disiplindeki her paradigma ve dönüş aynı zamanda kendi terminolojisini de üretiyor.

Çalışmayı mekân ile bitirmek yerinde olacaktır çünkü mekân tartışılmaz bir şekilde coğrafi disiplinin merkezine oturmuş bir kavramdır. Elbette mekân demekle işimiz sonlanmıyor. Mekânı geniş kitlelere doğru şekilde aktarmak, mutlak mekân algısını silikleştirmek, hümanistik coğrafyacılar gibi *mekân* ve *yeri* fazla romantize etmeden ele almak gibi bilimsel yükümlülükler bulunmaktadır. Bunun yanı sıra mekânsal ötekileştirmeler, işgücünün mekânsal ayrımı, gettolaşma ve mekânsal üretim çok yakın araştırmayı gerektiren temel mekânsal konular olarak durmaktadır. Mekân sürekli oluşturulan bir olgu olduğuna göre mekânsal çalışmaların da süreklilik göstermesi yerinde olacaktır.

Kaynakça

- Abbott, D. (2009). Field geographies. In R. Kitchin & N. Thrift (Eds.), *International encyclopedia of human geography*. London: Elsevier.
- Arı, Y. (2005). *Yüzyılda Amerikan Coğrafyası: Genel Bir Değerlendirme. 20. Yüzyılda Amerikan Coğrafyasının Gelişimi*. Konya: Çizgi Yayınevi.
- Bekaroğlu, E. (2016). Modern dünya-sisteminin bilgi yapıları bağlamında coğrafya disiplini için bir dışsal tarih okuması. *Toplum ve Bilim*, 136, 117-146.
- Belsey, C (2002). *Poststructuralism: A Very Short Introduction (Very Short Introductions)*. OUP Oxford.
- Bernal, J. D. (2009). *Tarihte Bilim 2. (Çeviren: Tonguç Ok)*. Evrensel Basım Yayın.
- Breitbart, M. M. (2009). Anarchism/anarchist geography. In R. Kitchin & N. Thrift (Eds.), *International Encyclopedia of human geography*. London: Elsevier.
- Bronner, S. E. (2011). *Critical Theory: A Very Short Introduction*. Oxford University Press.
- Buchanan, I. (2010). *A Dictionary of Critical Theory (Oxford Quick Reference)*. Oxford.
- Cloke, P & Johnston, R. (2005). *Space of Geographical Thought; Deconstructing Human Geography 's Binaries*. Sage.
- Cresswell, T. (2013). *Geographical Thought, A Critical Introduction*. Wiley-Blackwell.
- Curry, M. R. (2005). Meta-theory/many theories. In Castree, N., Rogers, A. & Sherman, D. (Eds.), *Questioning geography*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Foucault, M. (1970). *The Order of Things: An Archaeology of Human Sciences*. Knopf Doubleday Publishing Group.
- Gorham, G. (2012). *Philosophy of Science: A Beginner's Guide*. Oneworld Publications.
- Gray, J. (1992). *Men Are from Mars, Women Are from Venus*. New York: HarperCollins.
- Haraway, D. (2009). *Başka Yer. (Çeviren: Güçsal Pusar)*. Metis Seçkileri.
- Harvey, D. (1973). *Social justice and the city*. London: Edward Arnold.
- Johnston, R. (2000). Geographical societies. In Johnston, R. J., Gregory, D., Pratt, G. & Watts, M. (Eds.), *The dictionary of human geography (4th ed.)*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Johnston, R. (2005). Geography – Coming apart at the seams?, In Castree, N., Rogers, A. & Sherman, D. (Eds.), *Questioning geography*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Kaya, İ. (2014). Coğrafi düşüncede mekân tartışmaları. *Posseible*, 2 (4).
- Kaya, İ. (2014). Coğrafi düşüncenin değişimi ve paradigmlar. Yılmaz, A. & İlhan, K. (Ed.), *Coğrafya araştırma yöntemleri*. İçinde. Balıkesir: Coğrafyacılar Derneği Yayınları.
- Kaygalak, İ. (2011). Postmodern eleştirilerin coğrafi düşünce ve yeni mekân anlayışları üzerine yansımaları. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 9(1), 1-10.
- Lewis, N. (2009) Education. In R. Kitchin & N. Thrift (Eds.), *International encyclopedia of human geography*. London: Elsevier.
- Livingstone, D. N. (1992). *The Geographical Tradition: Episodes in the History of a Contested Enterprise*. Oxford: Blackwell.
- Ley, D. (2000). Darwinism. In Johnston, R. J., Gregory, D., Pratt, G. & Watts, M. (Eds.), *The dictionary of human geography (4th ed.)*, Oxford: Blackwell Publishing.
- McDowell, L. (1999). *Gender, Identity and Place: Understanding Feminist Geographies*. Wiley.
- Mackinnon, D & Cumbers, A. (2007). *An Introduction to Economic Geography: Globalization, Uneven Development and Place*. Pearson.
- Massey, D. (1994). *Space, Place and Gender*. Wiley.
- Parkes, R. J. (2012). *What is Poststructuralism?* Academic Bytes.
- Peet, R. (1998). *Modern Geographical Thought*. New York: Blackwell Publishing.
- Rose, G. (1993). *Feminism and Geography: The Limits of Geographical Knowledge*. Wiley.
- Sheppard, E. (2000). Spatial fetishism. In Johnston, R. J., Gregory, D., Pratt, G. & Watts, M. (Eds.), *The dictionary of human geography (4th ed.)*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Smith, N. (1990). *Uneven Development: Nature, Capital and the Production of Space, (2nd eDN)*. Oxford: Blackwell
- Tuan, Y. F. (1974). *Topophilia: A Study of Environmental Perceptions, Attitudes, and Values*. Englewood Cliffs. NJ: Prentice Hall.
- Turner, B. S. (2009). *Introduction: A New Agenda for Social Theory? The New Blackwell Companion to Social Theory*. Blackwell Publishing.
- Viles, H. (2005). A divided discipline? In, Castree, N. Rogers, A. & Sherman, D. (Eds.), *Questioning Geography*. Oxford: Blackwell.
- Yavan, N. (2005) Bilim felsefesi bakımından coğrafyada pozitivist yaklaşım. S. Avcı, & H. Turoğlu (Eds) *Ulusal Coğrafya Kongresi 2005 Bildiriler Kitabı* içinde (s.405-414). İstanbul.
- Warf, B. (2006). *History of Geography in Encyclopedia of Human Geography*. SAGE Publications.
- Winder, G. M. (2009). Imperialistic geographies. In R. Kitchin & N. Thrift (Eds.), *International encyclopedia of human geography*. London: Elsevier.
- Winlow, H. (2009). Darwinism (and social Darwinism). In R. Kitchin & N. Thrift (Eds.), *International encyclopedia of human geography*. London: Elsevier.